

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 58 - 95, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT. 24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89
E-mail: sekretariat@cbos.pl

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

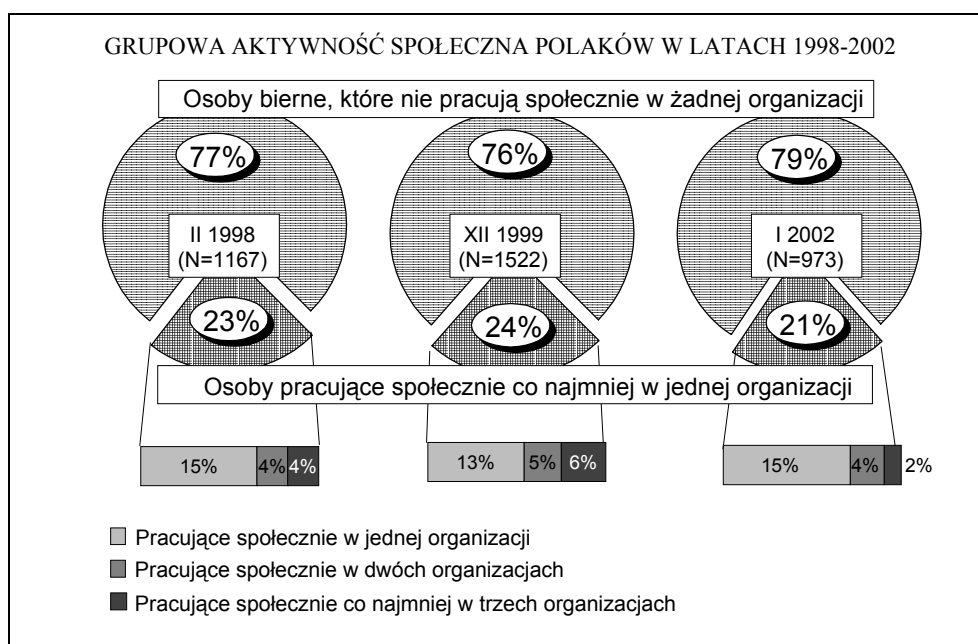
BS/22/2002

PRZEMIANY GRUPOWEJ AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ POLAKÓW W LATACH 1998-2002

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LUTY 2002

- Ankietowani najczęściej pracują społecznie na rzecz związków zawodowych (3,3%), szkolnictwa i oświaty (3,2%), ochotniczych organizacji ratowniczych (3,0%) oraz organizacji sportowych (2,7%). Działają też w organizacjach młodzieżowych (2,1%), wspólnotach parafialnych i ruchach religijnych (2,0%) oraz stowarzyszeniach działkowców, hodowców, wędkarzy i myśliwych (1,8%). Rzadziej poświęcają swój wolny czas na działalność w organizacjach charytatywnych oraz emeryckich, kombatanckich i innych. Marginalnym zjawiskiem jest praca społeczna w organizacjach działających na rzecz ochrony środowiska naturalnego, swojego miasta lub regionu oraz aktywny udział w towarzystwach przyjaźni z innymi narodami. Nikłe jest też zaangażowanie Polaków w pracę organizacji samopomocowych oraz samorządów - zarówno pracowniczych czy zawodowych, jak i lokalnych (wojewódzkich, powiatowych, gminnych oraz dzielnicowych i osiedlowych).
- Zbiorczy wskaźnik grupowej aktywności społecznej ukazuje, że mimo iż większość Polaków (79%) nie działa w żadnej organizacji, to co piąta dorosła osoba (21%) poświęca swój wolny czas na pracę społeczną (w tym 15% działa w jednej organizacji, a 6% - w dwóch lub więcej).
- Poziom grupowej aktywności społecznej Polaków jest stabilny - od czterech lat prawie się nie zmienia (wahania wskaźnika mieszczą się w granicach błędów statystycznych). W porównaniu z pomiarem z grudnia 1999 roku obserwujemy jednak spadek (z 11% do 6%) odsetka badanych, którzy pracują społecznie co najmniej w dwóch organizacjach. Oznacza to, że w ciągu ostatnich dwóch lat zmalała liczba osób najbardziej aktywnych, poświęcających swój wolny czas na pracę w kilku organizacjach.

Przełom roku 1989 zapoczątkował lawinowy wzrost liczby organizacji pozarządowych. Rozwojowi prywatnej przedsiębiorczości gospodarczej towarzyszyła znacznie mniej dostrzegana, a przede wszystkim mniej doceniana przez państwo fala inicjatyw obywatelskich. Wiele osób aktywnych zaczęło tworzyć fundacje i stowarzyszenia, by rozwiązywać różne problemy społeczne, budować więzi solidarności społecznej.

Obecnie jest w Polsce - według różnych szacunków - od 20 do 30 tysięcy aktywnie działających organizacji pozarządowych. Zatrudniają one ok. 200 tys. pracowników i dwa miliony stałych wolontariuszy. Czy potencjał społeczny, jaki w nich drzemie, jest odpowiednio wykorzystany? Od czterech lat CBOS prowadzi badania, które umożliwiają opis stopnia zaangażowania Polaków w grupową pracę społeczną w różnego rodzaju organizacjach, a także opis zmian, jakie zachodzą w tej dziedzinie.

W JAKICH ORGANIZACJACH PRACUJĄ SPOŁECZNIE POLACY?

Przedstawiając wykaz istniejących w Polsce możliwości grupowego działania w różnego typu stowarzyszeniach, fundacjach, związkach, samorządach, partiach, klubach, komitetach, ruchach itp. już po raz trzeci w ciągu ostatnich czterech lat zapytaliśmy respondentów, czy poświęcają swój wolny czas na tego rodzaju działalność społeczną¹. Wyraźnie przy tym podkreśliliśmy, że chodzi o aktywne uczestnictwo i udział w pracy tych instytucji, a nie o samą przynależność do nich.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (140) przeprowadzono w dniach od 10 do 14 stycznia 2002 roku na liczącej 973 osoby reprezentatywnej próbie losowo-adresowej dorosłych mieszkańców Polski.

Tabela 1

W Polsce istnieją różne możliwości społecznego działania. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w którejś organizacji, stowarzyszeniu, ruchu, klubie lub fundacji? Chodzi o udział w pracy tej/tych organizacji , a nie tylko o przynależność do niej/nich.	Odsetki odpowiedzi twierdzących wśród ogółu respondentów		
	II 1998	XII 1999	I 2002
Związki zawodowe	3,2	4,8	3,3
Organizacje działające na rzecz szkolnictwa, oświaty, np. komitet rodzicielski, rada rodziców, fundacja szkolna, uczelniana, Społeczne Towarzystwo Oświatowe itp.	4,5	5,5	3,2
Ochotnicza straż pożarna, Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe itp.	3,0	2,0	3,0
Organizacje (związki, kluby i stowarzyszenia) sportowe	2,2	3,1	2,7
Organizacje młodzieżowe, np. harcerstwo, kluby młodzieżowe, związki i stowarzyszenia studenckie	1,5	2,0	2,1
Organizacje, ruchy religijne, kościelne, wspólnoty parafialne	3,6	3,9	2,0
Stowarzyszenia, związki działkowców, hodowców, wędkarzy, myśliwych	2,4	3,1	1,8
Organizacje charytatywne działające na rzecz osób potrzebujących - starych, ubogich, bezdomnych, chorych, niepełnosprawnych, ofiar klęsk żywiołowych, ofiar wojen itp.	1,5	2,8	1,3
Organizacje emerytów, kluby seniorów	1,4	1,4	1,2
Organizacje charytatywne działające na rzecz potrzebujących dzieci	1,2	2,9	1,0
Organizacje kombatantów, weteranów, ofiar wojny	1,4	1,3	0,9
Organizacje, stowarzyszenia artystyczne, np. chór, orkiestra, zespół taneczny, teatralny	0,9	1,8	0,9
Organizacje kobiece, np. koła gospodyń wiejskich	1,0	1,5	0,8
Towarzystwa naukowe	0,6	1,4	0,8
Towarzystwa przyjaciół zwierząt, opieki nad zwierzętami	1,1	1,1	0,7
Stowarzyszenia, kluby kolekcjonerów, zbieraczy, hobbystów	0,5	0,7	0,7
Organizacje, stowarzyszenia turystyczne	1,6	2,0	0,6
Organizacje wspierające placówki służby zdrowia	0,7	1,2	0,6
Partie lub stowarzyszenia polityczne	0,3	0,8	0,6
Stowarzyszenia i samorządy zawodowe	0,7	0,8	0,5
Organizacje samopomocowe, np. stowarzyszenia osób niepełnosprawnych, samotnych ojców, anonimowych alkoholików, osób bezrobotnych itp.	0,6	1,1	0,4
Stowarzyszenia miłośników miasta, regionu, np. zajmujące się ochroną zabytków, rozwojem kultury regionalnej itp.	0,7	0,8	0,4
Samorządy dzielnicowe, osiedlowe, np. rady mieszkańców, komitety domowe itp.	1,0	1,2	0,3
Organizacje działające na rzecz ochrony środowiska naturalnego	0,9	1,5	0,3
Komitety starające się o załatwienie jakiejś konkretnej sprawy (np. parkingu), grupy protestu	0,5	1,2	0,3
Samorządy gminne	1,1	1,3	0,2
Samorządy pracownicze (rady pracownicze)	0,4	0,3	0,2
Towarzystwa przyjaźni z innymi krajami, narodami	0,1	0,7	0,1
Samorządy wojewódzkie i powiatowe	-	0,4	0,1
Inne organizacje, stowarzyszenia, ruchy, kluby lub fundacje	0,2	0,9	0,2

Polacy pracują społecznie w różnego typu organizacjach, jednak obecnie w żadnej z nich nie działa więcej niż 3,3% ogółu respondentów.

Ankietowani stosunkowo najczęściej angażują się w pracę na rzecz związków zawodowych, szkolnictwa i oświaty, ochotniczych organizacji ratowniczych oraz organizacji sportowych. Kolejnymi, ze względu na stopień zaangażowania, polami działalności są organizacje młodzieżowe, wspólnoty parafialne i ruchy religijne oraz stowarzyszenia działkowców, hodowców, wędkarzy i myśliwych. W zbliżonym wymiarze badani poświęcają swój wolny czas na działalność w organizacjach charytatywnych oraz emeryckich. Do drugiej dziesiątki organizacji, w których społecznie pracuje relatywnie dużo osób, należą organizacje kombatanów i ofiar wojny, stowarzyszenia artystyczne oraz kobiece, towarzystwa naukowe, przyjaciół zwierząt, hobbystów, organizacje turystyczne oraz wspierające placówki służby zdrowia, a także partie i stowarzyszenia polityczne.

Zwraca uwagę fakt, że obecnie marginalnym zjawiskiem jest praca społeczna w organizacjach działających na rzecz ochrony środowiska naturalnego, swojego miasta lub regionu oraz aktywny udział w towarzystwach przyjaźni z innymi narodami. Podkreślenia wymaga też nisko zaangażowanie Polaków w pracę organizacji samopomocowych oraz samorządów - zarówno pracowniczych czy zawodowych, jak i lokalnych (wojewódzkich, powiatowych, gminnych oraz dzielnicowych i osiedlowych).

Opis ten ukazuje, jak słaba jest kondycja polskiego społeczeństwa obywatelskiego. Wobec rosnącego bezrobocia i ubożenia znacznych segmentów społeczeństwa należałoby oczekiwać większego zaangażowania obywateli w rozwiązywanie problemów społecznych. Tymczasem okazuje się, że **w ostatnich dwóch latach zmalał udział Polaków w pracy społecznej w większości opisanych typów organizacji**². Szczególnie widoczne jest to na przykładzie stowarzyszeń działających na rzecz szkolnictwa i oświaty (spadek wskazań o 2,3 punktu procentowego), organizacji i ruchów religijnych, kościelnych, wspólnot

² Z czteroletniej perspektywy czasowej (od lutego 1998) widać wprawdzie bardziej skomplikowany obraz przemian grupowej aktywności społecznej Polaków, jednak nas interesują przede wszystkim zmiany zachodzące w ciągu ostatnich dwóch lat. Zob. komunikaty CBOS „Społeczeństwo obywatelskie? Między aktywnością społeczną a biernością”, luty 2000 (oprac. B. Wciórka) oraz „Zbiorowa aktywność społeczna Polaków”, kwiecień 1998 (oprac. B. Wciórka).

parafialnych (o 1,9), a także organizacji charytatywnych działających na rzecz dzieci (o 1,9) i innych potrzebujących (o 1,5) oraz związków zawodowych (o 1,5). Widać więc, że **od grudnia 1999 roku najbardziej zmalała liczba wolontariuszy w organizacjach zapewniających obywatelom szeroko rozumiane oparcie społeczne.** Obecnie również mniej osób poświęca swój wolny czas na pracę społeczną w samorządach gminnych (spadek wskazań o 1,1 punktu) oraz dzielnicowych, osiedlowych (o 0,9). Badani rzadziej angażują się też w pracę organizacji działających na rzecz ochrony środowiska naturalnego (o 1,2), a także mniej udzielają się w organizacjach turystycznych (o 1,4) i artystycznych (o 0,9) oraz w związkach działkowiczów, hodowców, wędkarzy, myśliwych (1,3). Można uznać, że **spadek aktywności obywateli widoczny jest również w tak ważnych dziedzinach życia społecznego, jak samorządność lokalna i ochrona środowiska naturalnego, a także organizacja czasu wolnego.**

W większości pozostałych dziedzin odnotowujemy mniejszy spadek zaangażowania, a niektórych sfer życia społecznego w zasadzie w ogóle nie dotknął spadek aktywności. **Niemal nie zmienił się udział badanych w pracy społecznej na rzecz organizacji emeryckich i kombatanckich oraz sportowych, utrzymało się także zaangażowanie w działalność organizacji młodzieżowych. Natomiast wzrost liczby wolontariuszy (o 1 punkt procentowy) widoczny jest jedynie w ochotniczych organizacjach ratowniczych.** Warto zauważyć, że aktywność społeczna Polaków nie zmalała głównie w tych organizacjach, które w okresie PRL były popierane przez państwo.

ENKLAWY GRUPOWEJ AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ

Mimo widocznych symptomów spadku zainteresowania pracą społeczną, pewne środowiska niezmiennie cechuje ponadprzeciętne zaangażowanie w działalność na rzecz niektórych dziedzin życia społecznego. Dotyczy to przede wszystkim przedstawicieli **kadry kierowniczej i inteligencji.** Dla przykładu - obecnie co szósty badany z tej grupy zaangażowany jest w działalność na rzecz szkolnictwa i oświaty (17%), niemal co ósmy poświęca swój wolny czas na pracę w towarzystwach naukowych (12%), co dziesiąty -

w organizacjach charytatywnych działających na rzecz dzieci (10%), a nieco mniejszy odsetek (6%) - w innych organizacjach charytatywnych. Domeną aktywności tej grupy są również organizacje sportowe (8%) i związki zawodowe (7%), a także - choć w mniejszym wymiarze - wiele innych stowarzyszeń.

Ponadprzeciętną aktywność odnotowujemy też w przypadku niektórych innych grup społecznych, ale jej zakres jest znacznie węższy. Zazwyczaj koncentruje się ona jedynie w tych organizacjach, których działalność wiąże się z interesem danej grupy społecznej. Na przykład **uczniowie i studenci** znacznie częściej niż inni działają w organizacjach młodzieżowych (14%) oraz sportowych (12%). Trzeba jednak przyznać, że chociaż w mniejszym wymiarze, ale angażują się także w pracę stowarzyszeń działających na rzecz szkolnictwa i oświaty (6%), towarzystw opieki nad zwierzętami (4%), organizacji artystycznych (4%), ratowniczych oraz - sporadycznie - religijnych i kościelnych (po 2%). Z kolei **robotnicy wykwalifikowani** częściej niż inni działają w związkach zawodowych (16%), a co dziesiąty badany z tej grupy poświęca swój wolny czas na pracę w ochotniczych organizacjach ratowniczych (10%). Te ostatnie organizacje są jednak przede wszystkim domeną działalności **rolników** (20%), którzy stosunkowo często angażują się także w pracę organizacji działających na rzecz szkolnictwa i oświaty (8%). **Pracujący na własny rachunek** z kolei częściej niż inni działają społecznie na rzecz związków działkowców, hodowców, wędkarzy i myśliwych (7%), organizacji turystycznych (6%) oraz zajmujących się ochroną środowiska (6%); zasilają jednak też, na przykład, organizacje charytatywne, stowarzyszenia miłośników miejsca zamieszkania lub regionu oraz organizacje samopomocowe (po 4%) i inne (w mniejszym stopniu).

Opis ten potwierdza, że w na ogół biernym społeczeństwie istnieją wyraźne enklawy aktywności społecznej. „Enklawowość” ta ma niejako podwójny wymiar - dotyczy określonych, szczególnie aktywnych grup społecznych oraz specyficznych problemów, w rozwiązywaniu których uczestniczą osoby zaangażowane w pracę społeczną³.

³ Por. P.Gliński, H.Palska, *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej*, w: *Elementy nowego ładu*, pod red. H. Domańskiego, A. Rycharda, Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 1993, s. 371-384.

Aby uzyskać pełniejszy obraz kondycji polskiego społeczeństwa obywatelskiego, należy zwrócić uwagę na przemiany grupowej aktywności społecznej, jakie odnotowujemy w poszczególnych grupach społecznych w ciągu ostatnich dwóch lat (od grudnia 1999).

Przede wszystkim widoczne są symptomy wycofywania się z pracy społecznej przedstawicieli kadry kierowniczej i inteligencji. Dotyczy to głównie działalności tej grupy na rzecz szkolnictwa i oświaty (spadek wskazań o 11 punktów procentowych), związków zawodowych oraz organizacji charytatywnych, a także turystycznych i artystycznych (spadek po 8 punktów), a w mniejszym wymiarze - również sześciu innych dziedzin zaangażowania. Nieco zmalała również aktywność uczniów i studentów na rzecz organizacji charytatywnych oraz ruchów religijnych i kościelnych (utrzymała się natomiast w organizacjach młodzieżowych). Warto także podkreślić, że największy spadek zaangażowania w działalność organizacji związanych z religią i Kościołem widoczny jest w grupie osób najbardziej religijnych, które zazwyczaj kilka razy w tygodniu uczestniczą w praktykach religijnych (spadek wskazań o 19 punktów).

Przeciwny trend odnotowujemy w środowisku tworzącej się klasy średniej - w ostatnich dwóch latach nieco wzrosła aktywność osób pracujących na własny rachunek (w dziedzinach wcześniej wymienionych jako najbardziej angażujących tę grupę społeczną). Również robotnicy wykwalifikowani obecnie częściej działają w ochotniczych organizacjach ratowniczych (wzrost wskazań o 7 punktów). Sfera działalności ratowniczej najbardziej jednak przysporzyła wolontariuszy środowisku rolniczemu - obecnie znacznie więcej rolników niż dwa lata temu (wzrost wskazań o 15 punktów) poświęca swój wolny czas na bezinteresowną pracę w tym zakresie. Jednocześnie jednak odnotowujemy symptomy wycofywania się rolników z działalności w organizacjach artystycznych (spadek wskazań o 5 punktów).

ZBIORCZY WSKAŹNIK GRUPOWEJ AKTYWNOŚCI SPOŁECZNEJ POLAKÓW

W celu oszacowania ogólnego poziomu grupowej aktywności społecznej Polaków oraz monitorowania zmian w tej dziedzinie utworzyliśmy zbiorczy wskaźnik zaangażowania w pracę społeczną⁴. Abstrahując od tego, w jakiego rodzaju organizacjach działają ankietowani, wyodrębniliśmy dwie grupy respondentów: biernych, nieangażujących się w żadnej organizacji społecznej, oraz aktywnych - uczestniczących w pracy co najmniej jednej z nich. Wśród osób aktywnych wyróżniamy trzy kategorie respondentów - pracujących społecznie w jednej organizacji, dwóch lub trzech i więcej. Umożliwia to opisanie zakresu zaangażowania badanych w grupową pracę społeczną.

Tabela 2

Grupowa aktywność społeczna Polaków	II 1998 (N=1167)	XII 1999 (N=1522)	I 2002 (N=973)
	w procentach		
Osoby bierne, które nie pracują społecznie w żadnej organizacji	77	76	79
Osoby pracujące społecznie co najmniej w jednej organizacji	23	24	21
w tym:			
- w jednej organizacji	15	13	15
- w dwóch organizacjach	4	5	4
- w trzech i więcej	4	6	2

Zdecydowana większość Polaków nie działa w żadnej organizacji (79%), jednak co piąty dorosły (21%) deklaruje, że poświęca swój wolny czas na działalność społeczną, w tym 15% działa w jednej organizacji, a 6% - w dwóch lub kilku.

Można uznać, że poziom grupowej aktywności społecznej Polaków jest stabilny - od czterech lat prawie się nie zmienia (wahania wskaźnika mieszczą się w granicach błędu statystycznego). W porównaniu z pomiarem z grudnia 1999 obserwujemy jednak spadek (z 11% do 6%) odsetka badanych, którzy są aktywni przynajmniej w dwóch organizacjach. Oznacza to, że w ciągu ostatnich dwóch lat zmalała liczba osób najbardziej aktywnych, poświęcających swój wolny czas na pracę w kilku organizacjach.

⁴ Zob. cytowane wcześniej komunikaty CBOS.

Tabela 3

Cechy społeczno-demograficzne	Odsetki ankietowanych pracujących społecznie co najmniej w jednej organizacji		
	II 1998	XII 1999	I 2002
Ogółem	23(7)	24(11)	21(6)
Płeć			
Mężczyźni	26(8)	27(14)	24(8)
Kobiety	20(8)	21(8)	18(5)
Wiek			
Od 18 do 24 lat	22(11)	24(13)	28(11)
25 - 34	22(4)	26(12)	20(8)
35 - 44	28(8)	28(12)	18(4)
45 - 54	22(8)	22(10)	20(3)
55 - 64	14(6)	24(9)	23(8)
65 lat i więcej	26(8)	18(6)	18(3)
Miejsce zamieszkania			
Wieś	21(7)	22(10)	23(7)
Miasto do 20 tys. ludności	20(9)	23(10)	19(5)
- 20 - 100 tys.	30(10)	21(11)	15(5)
- 101 - 500 tys.	19(7)	25(13)	21(6)
- 500 tys. i więcej ludności	26(8)	33(11)	26(9)
Wykształcenie			
Podstawowe	18(6)	16(5)	14(2)
Zasadnicze zawodowe	17(3)	20(7)	13(3)
Średnie	27(10)	27(12)	27(8)
Wyższe	44(19)	46(24)	38(17)
Grupa społeczno-zawodowa (pracujący)			
Kadra kierownicza, inteligencja	42(19)	62(43)	54(25)
Pracownicy umysłowi niższego szczebla	35(12)	32(11)	27(8)
Pracownicy fizyczno-umysłowi	20(8)	27(13)	18(0)
Robotnicy wykwalifikowani	20(4)	27(7)	32(4)
Robotnicy niewykwalifikowani**	19(5)	17(0)	6(0)
Rolnicy	23(2)	18(9)	30(8)
Pracujący na własny rachunek	9(6)	14(8)	18(13)
Bierni zawodowo			
Renciści	22(9)	12(5)	13(1)
Emeryci	22(6)	21(7)	18(4)
Uczniowie i studenci	23(12)	33(16)	32(14)
Bezrobotni	17(4)	15(7)	12(4)
Gospodynie domowe i inni	15(3)	13(10)	13(5)
Ocena warunków materialnych swojego gospodarstwa domowego			
Złe	15(4)	19(8)	13(3)
Średnie	24(9)	24(10)	22(5)
Dobre	29(10)	31(17)	29(12)
Dochody na jedną osobę w rodzinie - w każdym z porównywanych badań uwzględniano inne przedziały dochodów⁵, w tabeli przytoczono aktualnie analizowane przedziały.			
Do 299 zł	18(4)	14(7)	15(5)
300 - 399	22(4)	25(13)	15(1)
400 - 599	18(8)	28(9)	21(4)
600 - 800	29(9)	22(11)	24(7)
Powyżej 800 zł	29(12)	33(15)	28(11)
* Pracujący społecznie w co najmniej jednej organizacji. W nawiasie podano odsetek osób, które pracują społecznie przynajmniej w dwóch organizacjach. ** Nie można analizować aktywności robotników niewykwalifikowanych z powodu zbyt małej ich liczebności.			

⁵ Por. wymienione wcześniej komunikaty CBOS.

Tabela 4

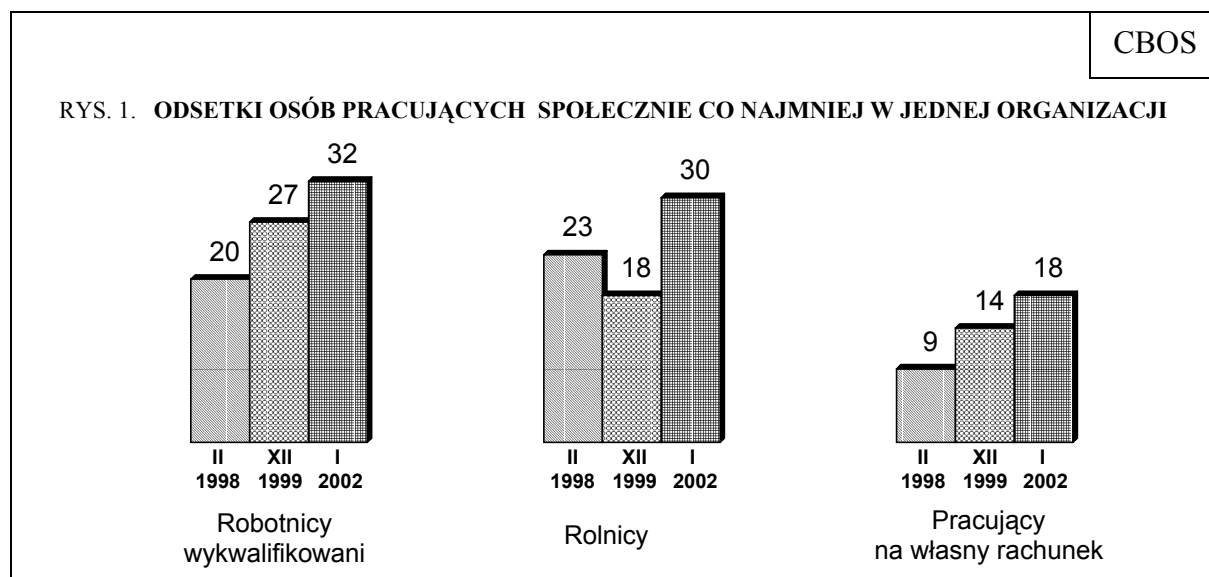
Udział w praktykach religijnych	Odsetki ankietowanych aktywnych społecznie*		
	II 1998	XII 1999	I 2002
Ogółem	23 (7)	24 (11)	21 (6)
Kilka razy w tygodniu	52 (26)	53 (22)	29 (12)
Raz w tygodniu	24 (8)	23 (11)	22 (6)
1-2 razy w miesiącu**	17 (5)	21 (8)	21 (4)
Kilka razy w roku	16 (6)	25 (10)	17 (7)
W ogóle nie uczestniczy	20 (6)	17 (8)	19 (2)
* Aktywni co najmniej w jednej organizacji. W nawiasie podano odsetek osób, które działają przynajmniej w dwóch organizacjach. ** W 1998 roku możliwość tę określano: <i>kilka razy w miesiącu</i> .			

Mimo że poziom zaangażowania Polaków w pracę społeczną jest stabilny, w niektórych grupach społecznych odnotowujemy zmiany, które są zgodne z tym, co sygnalizowaliśmy omawiając enklawy społecznej aktywności.

Wśród kadry kierowniczej i inteligencji obserwujemy **spadek ogólnej aktywności społecznej** (z 62% w 1999 roku do 54% obecnie), mimo że nadal utrzymuje się ona na poziomie wyższym niż przed czterema laty. Spadek ten wynika głównie stąd, że zmalał zakres społecznej działalności przedstawicieli tej grupy - obecnie rzadziej niż w 1999 roku angażują się oni w pracę kilku organizacji (spadek ich uczestnictwa w pracy dwóch i więcej organizacji z 43% do 25%). Podobną prawidłowość obserwujemy w grupie pracowników fizyczno-umysłowych (spadek ogólnej aktywności z 27% do 18%, natomiast uczestnictwa w kilku organizacjach - z 13% do 0%). Mniejszy spadek aktywności nastąpił ostatnio w grupie pracowników umysłowych niższego szczebla, choć z czteroletniej perspektywy widać, że i on jest znaczący. Zwraca uwagę fakt, że w ostatnich dwóch latach najbardziej zmalała aktywność społeczna ludzi wyróżniających się swoim zaangażowaniem w życie Kościoła - tych, którzy zazwyczaj kilka razy w tygodniu uczestniczą w praktykach religijnych (spadek ogólnej aktywności z 53% do 29%), znacznie zmniejszył się też zakres ich grupowego działania (spadek uczestnictwa w pracy kilku organizacji z 22% do 12%).

Wzrost zaangażowania odnotowujemy przede wszystkim w środowisku rolników (z 18% do 30%) oraz - w mniejszym stopniu - wśród robotników wykwalifikowanych i badanych pracujących na własny rachunek. Z perspektywy ostatnich czterech lat widać

ponadto, że aktywność robotników wykwalifikowanych i osób pracujących na własny rachunek rośnie systematycznie, a rolników - z pewnymi wahaniami.

Badania nasze potwierdzają, że w organizacjach społecznych częściej udzielają się mężczyźni niż kobiety. Poziom aktywności społecznej, a także jej zakres wiążą się jednak przede wszystkim z wykształceniem i sytuacją materialną ankietowanych - im są oni lepiej wykształceni, mają wyższy dochód przypadający na osobę w rodzinie oraz lepsze warunki materialne, tym częściej angażują się w grupową pracę społeczną. Aktywnemu uczestnictwu sprzyja też najwyższy status społeczno-zawodowy. Natomiast blokuje je gorsze wykształcenie, zła sytuacja materialna i trudna sytuacja życiowa - bezrobocie, trwale zły stan zdrowia (renciści), brak własnych dochodów (gospodynie domowe).

★ ★ ★

Obecnie co piąty dorosły Polak poświęca swój wolny czas na bezinteresowną pracę w jakiejś organizacji społecznej. Od czterech lat poziom grupowej aktywności Polaków jest stabilny - prawie się nie zmienia, jednak w ostatnich dwóch latach zmalała liczba osób najbardziej aktywnych, pracujących społecznie w kilku organizacjach.

Symptomy spadku społecznego zaangażowania odnotowujemy u kadry kierowniczej i inteligencji, choć nadal przoduje ona w tej dziedzinie wśród innych grup społecznych. W świetle naszych badań widać też, że w ostatnich dwóch latach etos pracy społecznikowskiej przyjmują grupy, których aktywność była wcześniej uśpiona - rolnicy, robotnicy wykwalifikowani i przedstawiciele klasy średniej. Utrzymuje się też znaczne zaangażowanie w grupową pracę społeczną środowiska uczącej się młodzieży. Natomiast aktywność społeczna osób niepracujących zawodowo oraz znajdujących się w najgorszym położeniu społecznym i materialnym (bezrobotnych, rencistów, gospodyń domowych, gorzej wykształconych, źle sytuowanych i żyjących w złych warunkach materialnych) utrzymuje się na wyjątkowo niskim poziomie lub spada. Można to tłumaczyć kumulowaniem się upośledzeń społecznych (niskich dochodów lub ich braku, złych warunków materialnych rodzin, niskiego wykształcenia, trwale złego stanu zdrowia, bezrobocia), które blokują aktywność społeczną tych ludzi, jeszcze bardziej spychając ich na margines życia społecznego. Odpowiedź na pytanie, dlaczego tak się dzieje, nie jest prosta - trudna sytuacja życiowa powinna przecież mobilizować do aktywności, do włączania się w pracę organizacji samopomocowych lub innych, które stawiają sobie za cel ochronę najsłabszych członków społeczeństwa. Wydaje się, że obywatelska bezradność tych osób może być skutkiem związanego z niskim wykształceniem alfabetyzmu funkcjonalnego, który utrudnia ludziom wykorzystanie informacji o istniejących możliwościach społecznego działania⁶. Może też wynikać z braku ofert pracy społecznej w ich środowisku, a także braku kontaktów z osobami działającymi społecznie. Przede wszystkim jednak może się wiązać z brakiem wiary w sens i skuteczność działania na rzecz dobra wspólnego i niedostrzegania w nim szansy na zmianę swojej trudnej sytuacji życiowej. Problemom tym poświęcimy odrębny komunikat.

Opracowała

Bogna WCIÓRKA

⁶ Badania alfabetyzmu funkcjonalnego dowodzą pozytywnego związku między rozumieniem i umiejętnością posługiwania się informacją a uczestnictwem w organizacjach społecznych. Por. I. Białecki, *Alfabetyzm funkcjonalny - rozumienie i posługiwanie się informacją*. Wykład z cyklu „Społeczeństwo polskie w świetle najnowszych badań socjologicznych” Polska Fundacja Upowszechniania Nauki i Polskie Towarzystwo Socjologiczne. Warszawa, 8 marca 1996.

A N E K S

Tabela 1. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność
w związkach zawodowych?
(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	3	97	971
Płeć			
Mężczyźni	4	96	463
Kobiety	3	97	509
Wiek			
18-24 lat	0	100	150
25-34	4	96	176
35-44	5	95	170
45-54	7	93	204
55-64	2	98	107
65 lat i więcej	1	99	164
Miejsce zamieszkania			
Wieś	4	96	363
Miasto do 20 tys.	3	97	122
20-100 tys.	3	97	180
101-500 tys.	4	96	192
501 tys. i więcej mieszk.	2	98	115
Wykształcenie			
Podstawowe	0	100	268
Zasadnicze zawodowe	5	95	254
Średnie	5	95	351
Wyższe	2	98	99
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	7	93	55
Prac.umysł.niż.szczebla	9	91	76
Pracownicy fiz.- umysł.	16	84	74
Robotnicy wykwalifikowani	16	84	77
Robotnicy niewykwalifik.	4	96	31
Rolnicy	0	100	49
Pracujący na własny rach.	2	98	42
Bierni zawodowo			
Renciści	1	99	113
Emeryci	1	99	173
Uczniowie i studenci	0	100	58
Bezrobotni	0	100	170
Gospodynie domowe i inni	0	100	53
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	13	87	134
społecz. właścicieli			
prywatnych i państwa	14	86	66
sekt. prywat. poza rolnict.	2	98	167
prywatnym gosp. rolnym	0	100	58
Dochody na jedną osobę			
Do 299 zł	1	99	147
300-399	6	94	104
400-599	2	98	187
600-800	7	93	153
Powyżej 800 zł	5	95	153
Ocena własnych war. mater.			
Złe	2	98	330
Średnie	3	97	421
Dobre	6	94	220
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	6	94	64
Raz w tygodniu	4	96	481
1-2 razy w miesiącu	3	97	167
Kilka razy w roku	1	99	180
W ogóle nie uczestniczy	3	97	78
Poglądy polityczne			
Lewica	6	94	254
Centrum	2	98	252
Prawica	1	99	202
Trudno powiedzieć	4	96	262

Tabela 2. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w organizacjach działających na rzecz szkolnictwa, oświaty, np. Komitecie Rodzicielskim, radzie rodziców, fundacji szkolnej, uczelnianej, Społecznym Towarzystwie Oświatowym itp.?

(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	3	97	971
Płeć			
Mężczyźni	1	99	463
Kobiety	5	95	509
Wiek			
18-24 lat	4	96	150
25-34	6	94	176
35-44	6	94	170
45-54	2	98	204
55-64	1	99	107
65 lat i więcej	0	100	164
Miejsce zamieszkania			
Wios	4	96	363
Miasto do 20 tys.	4	96	122
20-100 tys.	2	98	180
101-500 tys.	2	98	192
501 tys. i więcej mieszk.	3	97	115
Wykształcenie			
Podstawowe	1	99	268
Zasadnicze zawodowe	2	98	254
Średnie	4	96	351
Wyższe	8	92	99
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	17	83	55
Prac.umysł.niż.szczebla	5	95	76
Pracownicy fiz.- umysł.	4	96	74
Robotnicy wykwalifikowani	1	99	77
Robotnicy niewykwalifik.	0	100	31
Rolnicy	8	92	49
Pracujący na własny rach.	0	100	42
Bierni zawodowo			
Renciści	0	100	113
Emeryci	0	100	173
Uczniowie i studenci	6	94	58
Bezrobotni	3	97	170
Gospodynie domowe i inni	3	97	53
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	9	91	134
spółce właścicieli	3	97	66
prywatnych i państwa	3	99	167
sekt. pryw. poza rolnict.	1	99	58
prywatnym gosp. rolnym	7	93	
Dochody na jedną osobę			
Do 299 zł	2	98	147
300-399	2	98	104
400-599	5	95	187
600-800	3	97	153
Powyżej 800 zł	3	97	153
Ocena własnych war. mater.			
Złe	1	99	330
Średnie	4	96	421
Dobre	4	96	220
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	6	94	64
Raz w tygodniu	4	96	481
1-2 razy w miesiącu	4	96	167
Kilka razy w roku	1	99	180
W ogóle nie uczestniczy	1	99	78
Poglądy polityczne			
Lewica	3	97	254
Centrum	3	98	252
Prawica	3	98	202
Trudno powiedzieć	3	97	262

Tabela 3. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w ochotniczej straży pożarnej, Góskim Ochotniczym Pogotowiu Ratunkowym itp.?

(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	3	97	971
Płeć			
Mężczyźni	6	94	463
Kobiety	0	100	509
Wiek			
18-24 lat	6	94	150
25-34	3	97	176
35-44	1	99	170
45-54	3	97	204
55-64	5	95	107
65 lat i więcej	1	99	164
Miejsce zamieszkania			
Wies	7	93	363
Miasto do 20 tys.	2	98	122
20-100 tys.	0	100	180
101-500 tys.	0	100	192
501 tys.i więcej mieszk.	0	100	115
Wykształcenie			
Podstawowe	5	95	268
Zasadnicze zawodowe	0	97	254
Średnie	0	98	351
Wysze	0	97	99
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	2	98	55
Prac.umysł.niz.szczebła	1	99	76
Pracownicy fiz.- umysł.	0	100	74
Robotnicy wykwalifikowani	10	90	77
Robotnicy niewykwalifik.	0	100	31
Rolnicy	20	80	49
Pracujący na własny rach.	2	98	42
Bierni zawodowo			
Renciści	1	99	113
Emeryci	2	98	173
Uczniowie i studenci	2	98	58
Bezrobotni	0	100	170
Gospodynie domowe i inni	4	96	53
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	2	98	134
spółce właścicieli	5	95	66
prywatnych i państwa	0	98	167
sekt. pryw. poza rolnict.	19	81	58
prywatnym gosp. rolnym			
Dochody na jedną osobę			
Do 299 zł	4	96	147
300-399	2	98	104
400-599	3	97	187
600-800	2	98	153
Powyżej 800 zł	2	98	153
Ocena własnych war. mater.			
Złe	3	97	330
Średnie	4	96	421
Dobre	1	99	220
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	6	94	64
Raz w tygodniu	3	97	481
1-2 razy w miesiącu	3	97	167
Kilka razy w roku	3	97	180
W ogóle nie uczestniczy	0	100	78
Poglądy polityczne			
Lewica	4	96	254
Centrum	0	98	252
Prawica	0	94	202
Trudno powiedzieć	2	98	262

Tabela 4. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w organizacjach młodzieżowych, np. harcerstwie, klubach młodzieżowych, związkach i stowarzyszeniach studenckich itp.?

(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	2	98	971
Płeć			
Mężczyźni	2	98	463
Kobiety	2	98	509
Wiek			
18-24 lat	11	89	150
25-34	1	99	176
35-44	1	99	170
45-54	0	100	204
55-64	0	100	107
65 lat i więcej	0	100	164
Miejsce zamieszkania			
Wies	2	98	363
Miasto do 20 tys.	1	99	122
20-100 tys.	1	99	180
101-500 tys.	4	96	192
501 tys.i więcej mieszk.	2	98	115
Wykształcenie			
Podstawowe	1	99	268
Zasadnicze zawodowe	0	100	254
Średnie	4	96	351
Wyższe	2	98	99
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	3	97	55
Prac.umysł.niż.szczebla	0	100	76
Pracownicy fiz.- umysł.	2	98	74
Robotnicy wykwalifikowani	0	100	77
Robotnicy niewykwalifik.	0	100	31
Rolnicy	1	99	49
Pracujący na własny rach.	2	98	42
Bierni zawodowo			
Renciści	0	100	113
Emeryci	0	100	173
Uczniowie i studenci	14	86	58
Bezrobotni	4	96	170
Gospodynie domowe i inni	0	100	53
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	1	99	134
spółce właścicieli			
prywatnych i państwa	1	99	66
sekt. pryw. poza rolnict.	1	99	167
prywatnym gosp. rolnym	1	99	58
Dochody na jedną osobę			
Do 299 zł	2	98	147
300-399	2	98	104
400-599	2	98	187
600-800	1	99	153
Powyżej 800 zł	4	96	153
Ocena własnych war. mater.			
Złe	2	98	330
Średnie	2	98	421
Dobre	3	97	220
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	1	99	64
Raz w tygodniu	3	97	481
1-2 razy w miesiącu	3	97	167
Kilka razy w roku	1	99	180
W ogóle nie uczestniczy	1	99	78
Poglądy polityczne			
Lewica	1	99	254
Centrum	0	97	252
Prawica	0	97	202
Trudno powiedzieć	2	98	262

Tabela 5. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w organizacjach, ruchach religijnych, kościelnych, wspólnotach parafialnych?

(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	2	98	971
Płeć			
Meżczyźni	2	98	463
Kobiety	2	98	509
Wiek			
18-24 lat	1	99	150
25-34	3	97	176
35-44	2	98	170
45-54	1	99	204
55-64	2	98	107
65 lat i więcej	3	97	164
Miejsce zamieszkania			
Wies	3	97	363
Miasto do 20 tys.	2	98	122
20-100 tys.	2	98	180
101-500 tys.	1	99	192
501 tys.i więcej mieszk.	2	98	115
Wykształcenie			
Podstawowe	2	98	268
Zasadnicze zawodowe	2	98	254
Średnie	1	99	351
Wyzsze	1	99	99
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	2	98	55
Prac.umysł.niz.szczebła	5	95	76
Pracownicy fiz.- umysł.	0	100	74
Robotnicy wykwalifikowani	4	96	77
Robotnicy niewykwalifik.	0	100	31
Rolnicy	2	98	49
Pracujący na własny rach.	2	98	42
Bierni zawodowo			
Renciści	2	98	113
Emeryci	3	97	173
Uczniowie i studenci	2	98	58
Bezrobotni	0	100	170
Gospodynie domowe i inni	3	97	53
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	4	96	134
spółce właścicieli	0	100	66
prywatnych i państwa	3	97	167
sekt. pryw. poza rolnict.	1	99	58
prywatnym gosp. rolnym	1	99	58
Dochody na jedną osobę			
Do 299 zł	3	97	147
300-399	1	99	104
400-599	1	99	187
600-800	3	97	153
Powyżej 800 zł	2	98	153
Ocena własnych war. mater.			
Złe	2	98	330
Średnie	2	98	421
Dobre	2	98	220
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	9	91	64
Raz w tygodniu	2	98	481
1-2 razy w miesiącu	1	99	167
Kilka razy w roku	0	100	180
W ogóle nie uczestniczy	0	100	78
Poglądy polityczne			
Lewica	3	97	254
Centrum	3	98	252
Prawica	2	98	202
Trudno powiedzieć	2	98	262

Tabela 6. Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w organizacjach charytatywnych na rzecz dzieci oraz innych osób potrzebujących?

(%)

	Tak	Nie	Liczba osób
Ogółem	2	98	973
Płeć			
Mężczyźni	2	98	464
Kobiety	2	98	509
Wiek			
18-24 lat	0	100	150
25-34	3	97	176
35-44	2	98	172
45-54	1	99	204
55-64	1	99	107
65 lat i więcej	3	97	164
Miejsce zamieszkania			
Wies	1	99	363
Miasto do 20 tys.	2	98	122
20-100 tys.	1	99	180
101-500 tys.	1	99	192
501 tys.i więcej mieszk.	4	96	116
Wykształcenie			
Podstawowe	0	100	268
Zasadnicze zawodowe	0	100	254
Średnie	0	98	353
Wysze	0	91	99
Grupa społ.-zaw. pracujący			
Kadra kier., inteligencja	14	86	55
Prac.umysł.niz.szczebła	2	98	76
Pracownicy fiz.- umysł.	0	100	74
Robotnicy wykwalifikowani	1	99	77
Robotnicy niewykwalifik.	0	100	31
Rolnicy	0	100	49
Pracujący na własny rach.	3	97	43
Bierni zawodowo			
Renciści	0	100	113
Emeryci	3	97	173
Uczniowie i studenci	0	100	58
Bezrobotni	0	100	170
Gospodynie domowe i inni	0	100	53
Pracuje w:			
inst. państw., publicznej	6	94	134
spółce właścicieli			
prywatnych i państwa	3	97	66
sekt. pryw. poza rolnict.	1	99	168
prywatnym gosp. rolnym	0	100	58
Dochody na jedną osobę			
Do 299 zł	0	100	147
300-399	0	100	104
400-599	3	97	187
600-800	2	98	153
Powyżej 800 zł	3	97	155
Ocena własnych war. mater.			
Złe	1	99	330
Średnie	1	99	421
Dobre	4	96	221
Udział w prakt. religijnych			
Kilka razy w tygodniu	7	93	64
Raz w tygodniu	1	99	482
1-2 razy w miesiącu	1	99	167
Kilka razy w roku	2	98	180
W ogóle nie uczestniczy	0	100	78
Poglądy polityczne			
Lewica	2	98	254
Centrum	2	98	252
Prawica	0	97	203
Trudno powiedzieć	0	100	262